

פתיחה

בפרשת השבוע מאריכה התורה בבניית המשכן, ומפרטת על בנייתו ועשיית כליו. נחלקו המפרשים בשאלה, האם הציווי על המשכן קדם למעשה העגל, או נאמר רק לאחריו. גישה ראשונה במדרש (תנחומא פרשת תרומה, ח) סוברת, שלמרות שמהפסוקים משמע שהציווי היה לפני - למעשה הציווי היה אחרי, כתגובה למעשה העגל וכעדות לכפרה לעם ישראל.

רוב פרשני המקרא וביניהם **האבן עזרא והרמב"ן**, בעקבות מדרשים אחרים חלקו וסברו שהציווי על המשכן נאמר לפני חטא העגל, כפי ששמע מפשט פסוקי התורה. הם לא קיבלו את דעת המדרש (ורש"י) שהמשכן מהווה כפרה לחטא העגל, ולטענתם ולטענת מדרשים אחרים, המשכן הוא המשך להשראת השכינה לאחר מעמד הר סיני, ובלשון הרמב"ן:

"כאשר דבר השם עם ישראל פנים בפנים, וצוה אותם על ידי משה קצת מצוות, וכתר עמהם ברית על כל זה, מעתה הנה הם לו לעם והוא להם לא-להים והנה הם קדושים ראויים שיהיה בהם מקדש להשרות שכינתו ביניהם. ולכן ציווה תחלה על דבר המשכן שיהיה לו בית בתוכם מקודש לשמו, ושם ידבר עם משה ויצווה את בני ישראל."

במקומות רבים מובא, שמעשי המשכן והמקדש מהווים מעין נישואין בין הקב"ה לעם ישראל, כאשר הקב"ה משמש בתפקיד חתן ועם ישראל בתפקיד כלה. בעקבות כך נעסוק השבוע בהלכות הקשורות לנישואין, בשאלות המתעוררות ביום החופה כגון האם יש לצום ביום החופה, אם כן, האם גם החתן וגם הכלה צריכים לצום, וכן מדוע נוהגים לשבור כוס בחופה.

צום ביום החופה

האם צריך לצום ביום החופה? אין לצום זה מקור בגמרא או במדרשים, ומשום כך רבים מיוצאי ספרד לא נהגו כלל להתענות וכפי שהביאו **הכנסת הגדולה** (תקנט) **והרב עובדיה** (יביע אומר אבן העזר ג, ט). למרות זאת, בעקבות המנהג נקטו מספר פוסקים (בעיקר אשכנזים) ובעקבותיהם גם **הרמ"א** (אבן העזר סא, א) שאכן יש להתענות ביום החופה, ונראה שני טעמים שנאמרו בכך:

טעם ראשון: המהר"י ברונא (ס' צג) כתב, שיש חשש שמא החתן ישתכר לפני החתונה, ואז קידושיו יהיה קידושי טעות, שהרי כדי לקדש צריך דעת גמורה, ויש חשש שהחתן לא יהיה צלול בשעת נתינת הטבעת. עוד הוסיף וכתב, שהגמרא בפרק השני של מסכת קידושין (מא ע"א) כותבת, שהחתן צריך לראות את אשתו לפני שמקדשה - ואם יהיה שיכור לא יוכל לראותה כראוי, ובלשונו:

"נשאלתי אם חתן רשאי לאכול ביום חופתו והשבת, כבר פשוט המנהג בכל ישראל דלא יאכל עד שיצא מחופתו, ושמעתי הטעם שלא ישתכר, או שלא יאמרו שנשתכר בשעת קדושין וקדושי טעות הוּו או כמה מיני חששות וערמומיות דרגילין בשעת חופתן וכדי שיראה את מי מקדש הוא דמצוה לראותה טרם קדושין כדאיתא בפרק ב' דקדושין (מא ע"א)."

טעם שני: הסבר נוסף לצום כתב **המהר"י מינץ** (ס' קט), שביום זה נמחלים עוונותיהם של החתן והכלה, משום כך עליהם להתענות כפי שמתענים בצום כיפור. המקור לפירוש זה מופיע בדברי הירושלמי (ביכורים ג, ג) הכותב, שלא נקרא שמה של אשת ישמעאל 'מחלת', אלא שהתורה קראה לה כך כדי לרמוז שביום חתונת ישמעאל נמחלו לו כל עוונותיו (ועיי' הערה¹).

נפקא מינות

א. נפקא מינה אפשרית בין הטעמים תהיה, עד מתי יש לצום במקרה בו החופה מתקיימת לפני שקיעת החמה. לפי הסברו של המהר"י ברונא שהחשש הוא שמא החתן ישתכר ולא יקדש כראוי, מיד לאחר החופה מותר לו לאכול, שהרי הקידושין התבצעו כראוי. לעומת זאת לפי טעם המהר"י מינץ שהעוונות נמחלים, ייתכן שיש להשלים את התענית עד צאת הכוכבים ככל תענית.

ב. נפקא מינה נוספת לפירושים תהיה, כשאדם מקדש על ידי שליח. אם טעם החשש הוא שיכרות החתן ופגיעת היכולת לקדש כראוי, כאשר הוא מקדש על ידי שליח (שאפשר לשלוח מספר ימים קודם מעשה הקידושין) - מותר לחתן לאכול ביום חתונתו, ורק לשליח יהיה אסור לאכול. לעומת זאת לפי טעם של מחילת העוונות נראה, שגם בקידושין על ידי שליח על החתן להתענות.

למעשה בעניין זה, כפי שכתבו פוסקים רבים וביניהם **האשל אברהם** (בוטשאש, ס' תקעג), אפשר להקל ולהפסיק את הצום כבר לאחר החופה, מכיוון שכפי שראינו ייסודו של הצום במנהג, ועל אף שגם על מנהגים (במקרים רבים) יש להקפיד - צום זה קל מצום שייסודו בגמרא. עניין נוסף שחלק מהפוסקים הקלו בין השאר בגלל שייסודו במנהג, הוא מנהג הכלה להתענות.

דין הכלה

כאמור, לחלק מהדעות החתן צריך להתענות. האם הוא הדין גם לכלה? לכאורה, לפי הטעמים שציינו חובה גם עליה לצום, שהרי גם היא צריכה להיות בעלת דעה ולא להתקדש כשיכורה, ובפשטות מדובר גם ביום מחילת העוונות שלה, וכן פסקו להלכה **המהר"י מינץ** (ס' קט), **והרמ"א** (שם) וכן **התשב"ץ** שהביא ראייה לכך מהמדרש, ובלשון הילקוט יוסף שסיכם את הדברים:

"בתשובת מהר"י מינץ הוסיף שגם הכלה מתענה, וכן כתב הרמ"א (אבן העזר ס' סא, א) שנהגו החתן והכלה להתענות ביום חופתן. ונראה דלא מבעיא (= שאין ספק) לטעם שכרות דשייך גם בכלה, שאין האשה מתקדשת אלא מדעתה, אלא גם להטעם שהחתן מוחלין לו על עוונותיו, יש לומר שהוא הדין לכלה."

לעומת זאת **הבן איש חי** (פרשת שופטים שנה א', אות יג) כתב שבמקומו לא נהגו הנשים להתענות, וכן כתב **השדי חמד** (מערכת חתן וכלה אות ד'). ייתכן שטעם הדבר הוא, שנשים נוהגות פחות להשתכר, ולכן לא היה צריך לנהוג צום כדי למנוע מצב שכרות במהלך

¹ לכאורה מלשון הירושלמי משמע, שאין צורך בחזרה בתשובה בשביל שהעוונות יימחלו, ועצם הכניסה לחופה והמעמד החדש של הזוג מספיק לצורך המחילה. אמנם, מסביר נראה שלא כך, ואין מחילת עוונות ללא חזרה בתשובה. כך עולה גם מדברי **המאירי** (סנהדרין יד ע"א ד"ה ראוי) הכותב, שכאשר אדם עולה לגדולה אז ממילא הוא עושה חשבון נפש ומתקן את מידותיו, אך לא שבאופן אוטומטי נמחלים לו עוונותיו.

החופה. כמו כן הנשים בדרך כלל פחות חוטאות מגברים (ולכן בתפילת רפואה מזכירים את שם האם), ולכן הן לא צריכות לצום למחילה.

שבירת הכוס בחופה

מנהג נוסף שנהגו ביום החופה, שמופיע רק בדברי הרמ"א ובכל זאת קיים גם אצל הספרדים, הוא המנהג לשבור כוס במהלך החופה. ככל הנראה, המקור הראשון למעשה זה מופיע בדברי הגמרא בברכות (לא ע"א) על פי פירושם של התוספות. הגמרא מספרת שכאשר רבינא עשה הילולא לבנו וראה שהחכמים יותר מדיי שמחים, שבר כוס יקרה כדי שיתעצבו אל ליבם.

מדוע אין בל תשחית בשבירת הכוס? **הבן איש חי** (בן יהודה שם) כתב, שאותה הכוס הייתה סדוקה. אמנם רוב האחרונים וביניהם **המשנה ברורה** (תקס, ט) ו**הרב עובדיה** (יביע אומר ד, ט) חלקו וכתבו, שמפשוט הגמרא משמע שמדובר בכוס רגילה, ואין בכך בל תשחית מכיוון שמשתימשים בכוס למטרה טובה, וכפי שכותבת הגמרא שמותר לשבור ספסל טוב בשביל להתחמם מעציו.

טעם השבירה

למעשה, הרמב"ם והטור כלל לא הביאו מנהג זה, כיוון שכלל הנראה הבינו שהגמרא לא באה להורות אמירה הלכתית, אלא לספר מעשה טוב בלבד. אמנם כאמור ראשונים רבים וכן הרמ"א כתבו שיש מקומות שכן נוהגים לעשות, והביאו מספר טעמים לכך. כפי שנראה, טעמים אלו משליכים בין השאר על השאלה, מדוע רבים נוהגים לומר 'מזל טוב' לאחר השבירה:

א. טעם ראשון: לכאורה מדברי הגמרא משמע, שכלל אין קשר בין חורבן הבית לשבירת הכוס, וגם כאשר בית המקדש קיים יש מקום לשבור כוס או צלחת כדי שלא תגדל השמחה יותר מדיי ויבואו לשכוח את תכלית החיים. סיוע לפירוש זה יש בהמשך דברי הגמרא המביאה את דברי ריש לקיש הכותב שאסור לו לאדם למלא שחוק פיו בעולם הזה, וכן פסק **רבינו יונה** (כא ע"א בדה"ר):

"אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה. יש מפרשים שטעם הדבר מפני חורבן בית המקדש, אבל שלא בשעת חורבן מותר, ואין זה נכון דאם כן היה לו לומר משחרב בית המקדש אסור לאדם שימלא שחוק פיו, ומדלא אמר הכי שמעין שאינו תלוי בחורבן אלא אפילו בזמן בית המקדש שהשמחה מרגילה את האדם שישכח המצווה."

ב. טעם שני: גישה חולקת שגם נפסקה להלכה ברמ"א (תקס, ב), מובאת בדברי **הכלבו** (ס"ב) שהטעם לשבירת הכוס בחופה היא זכר לחורבן, ולכן הלכות אלו מובאות בהלכות האבלות על החורבן. לפי שיטתם מובן מדוע שוברים כוס זולה וכפי שהעיד **הראב"ן** (ס"ק קעז), שכן המטרה היא להזכיר את החורבן, ולא למנוע את השמחה מחשש לחטאים כסברת רבינו יונה.

לפי גישה זו לא מובן מדוע נוהגים רבים לאחל מזל טוב לאחר שבירת הכוס, ואכן **הרב עוזיאל** (משפטי עוזיאל ב, פט) כתב, שבמקום ששבירת הכוס תהיה זכר לחורבן, היא נהפכה למפגן כוח של החתן, וכל שאר הנוכחים במקום להתאבל על החורבן קוראים בקול גדול מזל טוב, ולכן היה מקום לבטל מנהג זה וכן כתב עוד לפניו **השד"חמד** (מערכת חתן וכלה), ובלשונו:

"ועתה נהפך מנהג יפה זה למין פולחן והתהדרות של גבורה, שהחתן דורס בכח על הכוס ומשברו לרסיסים וכל הקרואים ממלאים פיהם שחוק ואומרים סימן טוב. ובצדק העיר מעלת כבוד תורתו שדבר זה אינו נאה והוא בהיפך מעיקר התקנה. ואף אני אענה חלק ואביע מר שיחי על מנהג זה שלפי צורתו העכשווית הוא מנהג טפל ומוטב היה לבטלו לגמרי מלשנות דמותו בצורה מכוערת שנפש היפה סולדת הימנו. בכל מקרה שאני נמצא בחתונות ורואה מנהג זה מצטער אני מאוד."

ג. טעם שלישי: טעם נוסף שמובן דרכו מדוע יש לומר מזל טוב לאחר שבירת הכוס, מובא בדברי **במהרי"ל** (הלכות נישואין). לטעמו החתן לא שובר את הכוס ברגלו (כפי שנהוג היום), אלא לוקחה בידו וזורקה על הקיר הצפוני. מדוע דווקא הקיר הצפוני? המפרשים כתבו שזה כנגד 'הסיטרא אחרא', דהיינו הכוחות הרעים בעולם ("מצפון תפתח הרעה"), ואם כך מובן מדוע אומרים מזל טוב².

כוס זכוכית

השלכה נוספת למחלוקת מדוע שוברים את הכוס, תהיה בשאלה איזו כוס יש לשבור. כאשר הגמרא בברכות כותבת שרבינא שבר כוס במהלך ההילולה, היא כותבת שמדובר בכוס של זכוכית. **רבי יוסף מטרני** (צפנת פענח קצו, ג) כתב שאין זה לחינם, ויש לשבור דווקא זכוכית מכיוון שלזכוכית יש תקנה, ניתן להתיכה ולעצבה מחדש - סמל לכך שגם בית המקדש יקום מחדש.

לעומת זאת, לפי רבינו יונה שמטרת השבירה להעציב את הנוכחים שלא ישכחו את המצוות ולא בגלל החורבן, בפשטות אין סיבה לשבור כוס דווקא מזכוכית, העיקר לשבור כוס ששווה כסף רב כדי שהנוכחים יתעצבו. יש להעיר שהרמ"א למרות שנקט שטעם השבירה הוא זכר לחורבן, כתב שאפשר לקחת כוס של חרס (ולאו דווקא זכוכית) והעיקר שתהיה שבירה המרמזת לחורבן.

זמן השבירה

השלכה נוספת לכאורה למחלוקת בטעם השבירה, תהיה מתי יש לשבור את הכוס. לפי טעם רבינו יונה, שהמטרה היא לצנן את השמחה, יש לשבור את הכוס בזמן הארוחה, שאז השמחה מתגברת כפי שעולה מסיפור הגמרא. לעומת זאת לפי הטעם שמדובר בזכר לחורבן, ייתכן שאין העדפה דווקא בזמן הסעודה ואפשר גם בזמן החופה.

למעשה בעניין זה מספר מנהגים. **הרב חיים פלאג'י** (מועד לכל חי י, צו) כתב שיש נוהגים לשבור פעמיים, גם בזמן החופה וגם בזמן הסעודה. בזמנינו נוהגים לשבור רק כוס אחת, ויש הנוהגים לשוברה בסוף החופה לאחר קריאת הברכות, ויש נוהגים לשבור כבר בהתחלה לאחר קריאת הכתובה.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו³...

² גישה נוספת מובאת בדברי הסופר הברזילאי פאולו קואלו שכתב באחד מספריו ששבירת הכוס באה לסמל, שכשם שאת שבירי הזכוכיות אי אפשר לחבר מחדש לאחר הניפוץ, כך אותו זוג לא ייפרד לעולם. יש להעיר, שפירוש זה ככל הנראה מבוסס על תפיסות נוצריות קתוליות, בהן את החתונה אי אפשר לבטל גם לא באמצעות גט.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com